

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра дошкільної освіти

ТЕМА

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ЗАСОБАМИ РЕЖИСЕРСЬКОЇ ГРИ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого (першого)
рівня вищої освіти, групи **М21ДО-з**

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійна програма: Дошкільна
освіта

ППП: **КИРИЧЕНКО Ольга Юріївна**

Керівник: канд. психол. наук, доцент
Донченко Ольга Сергіївна

Рецензент: **Єськова Тетяна Леонідівна**

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РЕЖИСЕРСЬКОЇ ГРИ	7
1.1. Сучасні теоретичні підходи до вивчення креативності	7
1.2. Розвиток креативних здібностей дошкільників як психолого-педагогічна проблема	17
1.3. Режисерська гра та особливості її застосування під час освітньо-виховного процесу в ЗДО	32
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РЕЖИСЕРСЬКОЇ ГРИ	43
2.1. Діагностика креативності дітей старшого дошкільного віку (опис методик та аналіз результатів констатувального експерименту)	43
2.2. Обґрунтування програми розвитку креативних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами режисерської гри	57
2.3. Аналіз результатів дослідження	69
Висновки до розділу 2	74
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, виховання відіграє ключову роль у перетворенні новонародженого на цілісного члена суспільства. Воно сприяє соціалізації дитини через придбання життєвого досвіду під час взаємодії з іншими людьми, що є формою адаптації до суспільних умов.

Головна мета дошкільної освіти полягає не стільки у наданні дитині конкретних академічних знань, скільки у навчанні основам життя. Сучасне суспільство потребує осіб, які є життєздатними, незалежними та креативними, з розвинутим почуттям відповідальності, гідності та совісті, тому особлива увага приділяється ціннісному, морально-соціальному розвитку з ранніх років.

Тема креативності є багатогранною та вивчалася такими українськими вченими, як В. Клименко, Є. Лузік, О. Потебня, В. Роменець, Л. Шелестова, а також зарубіжними дослідниками: Г. Адлер, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс. Ефективним інструментом у розвитку креативних навичок визнається гра, яка має значний вплив на формування різних здібностей дитини, включаючи творчі [12]. Вплив оточуючого середовища і виховання спонукає у дитини інтерес до життя, а гра стає способом обробки набутих вражень, активізує емоції, мрії та творчий потенціал.

У процесі культивування креативності використовуються різноманітні типи ігор, такі як дидактичні, театралізовані, сюжетно-рольові, та ігри-фантазування. Особливо ефективною формою для розвитку дитячої творчості є режисерська гра, де дитина має можливість проводити експерименти, спостерігати результати та втілювати імітаційні дії, отримуючи від цього задоволення. Кінцевий результат такої діяльності включає створення конкретного продукту та отримання визнання від глядачів.

Режисерська гра розглядається як творчий процес, оскільки в ній розвиваються такі ключові аспекти творчості, як:

- швидкість думки, яка виявляється у здатності генерувати велику кількість ідей для створення образу;
- гнучкість мислення, що дозволяє легко перемикатись між різними емоціями та ідеями, а також адаптувати підходи до творчого пошуку;
- оригінальність, що передбачає створення нових та несподіваних ідей, що відхиляються від стандартних;
- сміливість у вираженні та реалізації образу;
- допитливість, яка стимулює відкритість до нового та здатність помічати незвичайне в звичайному.

Режисерські ігри сприяють розвитку мовленнєвих навичок, пізнавальної активності, самостійності, творчості, а також самореалізації дітей, включаючи вирішення навчальних, розвивальних, пізнавальних, інтелектуальних, трудових, нестандартних та творчих завдань.

Д.В.Менджерицька та О.П.Усова визначають режисерську гру як індивідуальну гру дитини з персонажами; Л.А.Венгер і В.С.Мухіна розглядають її як самотню гру, яка інтегрує досвід колективної діяльності, де дитина виступає у ролі режисера театру; В.А.Кожевнікова трактує її як суб'єктивну діяльність, що ґрунтується на унікальному ставленні дитини до світу та реалізується через ігрові дії; І.Кирилов і Н.Короткова описують режисерську гру як заняття з маленькими іграшками, де дитина розгортає сюжети з персонажами-іграшками, відіграючи ролі або трохи відсторонюючись від них.

У таких іграх дитина використовує свій індивідуальний досвід як основу сюжету, самостійно встановлює правила, визначає розвиток подій і керує відносинами між персонажами, виступаючи в ролі режисера. Це дозволяє не лише відтворювати предметні дії, а й міжособистісні взаємодії. Режисерські ігри стимулюють розвиток дитячої творчості, уяви, просторового мислення та зосередженості, при цьому дитині не потрібно пристосовуватися до інших, вона

залишається сама собою. Дитина сама формулює і виконує власні правила. З ключових умов для режисерської гри можна виокремити наявність знань про навколишній світ, якісне ігрове середовище, спокійну атмосферу та необмеженість у часі. Основні матеріали для таких ігор включають ігрове поле та різноманітні предмети та іграшки, які відповідають тематиці гри. Хоча взаємозв'язок між навчанням та грою добре встановлений, структура ігрового процесу та методи керівництва грою все ще потребують подальшого дослідження та осмислення.

Актуальність порушеної проблеми, доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір **теми дослідження**: «Розвиток креативності дітей старшого дошкільного віку засобами режисерської гри».

Мета дослідження: визначення ефективних умов активізації креативності дітей дошкільного віку засобами режисерської гри.

Об'єкт дослідження: процес розвитку креативності дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови та чинники розвитку креативності дітей дошкільного віку засобами режисерської гри.

Визначена мета зумовила такі основні **завдання дослідження**:

- вивчити сучасні теоретичні підходи до вивчення креативності;
- дослідити розвиток креативних здібностей дошкільників як психолого-педагогічну проблему;
- розглянути режисерську гру, визначити особливості її застосування під час освітньо-виховного процесу в умовах ЗДО;
- провести діагностику креативності дітей старшого дошкільного віку;
- обґрунтування доцільності використання програми розвитку креативних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами режисерської гри та проаналізувати результати дослідження.

Гіпотеза дослідження: застосування під час освітньо-виховного процесу в умовах ЗДО програми розвитку креативних здібностей дітей старшого

дошкільного віку з елементами режисерської гри буде сприяти розвитку їх творчого потенціалу.

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань застосовано комплекс різноманітних методів: **теоретичні** – аналіз філософської, психологічної й педагогічної літератури з проблем дослідження; **емпіричні** – спостереження, педагогічний аналіз, тестування, метод експертної оцінки, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), методи математичної обробки отриманих даних, аналіз і узагальнення психолого-педагогічного досвіду та практики вихователів старшої групи, практичних психологів.

Для досягнення цілей дослідження застосовувався комплекс тестових методик для діагностики: видів і показників креативності та креативного мислення: тест Гілфорда «Застосування предметів», невербальна методика «Незавершені фігури» (авт. Торренс, адаптація), методика «Три слова» (В.Меде та Г. Піорковський, адаптація).

У дослідженні взяли участь 50 дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна робота здійснювалася за трьома **етапами**. На першому етапі (вересень-грудень 2023 р.) вивчалася теоретична, методична література з проблеми дослідження та проводився констатувальний експеримент. На другому етапі (січень-квітень 2024р.). На третьому етапі (квітень-травень 2024р.) формулювалися основні висновки, здійснювалося редагування і оформлення роботи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій щодо ефективного розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку за допомогою програми, що знайшла застосування у практиці ЗДО, і може бути використана практичними психологами, вихователями з метою розвитку творчого потенціалу дошкільників.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Національна психолого-педагогічна наука та практика в галузі освіти прагне розробити передові методи раннього розвитку індивідуальності, що спроможна до самовдосконалення та самоконтролю, а також до виявлення та повної реалізації власних талантів і здібностей. Розвиток особистості, який розпочинається з дошкільної освіти, спонукає до прагнення індивіду до власного успіху, що має значущий вплив на успішний розвиток суспільства і держави. Загальна конкурентоспроможність особистості визначається розвиненістю її багатьох здібностей та талантів, проте саме креативні особи здатні на творчість та самореалізацію.

Механізми саморегуляції людини розвиваються у процесі її діяльності. Участь у різних видах діяльності сприяє формуванню вольової регуляції особистості, яка переживає внутрішні конфлікти та дилеми у виборі шляху для гармонійного життя. Проходження через життєві випробування, зовнішні та внутрішні конфлікти, когнітивний дисонанс може викликати сумніви та емоційний спад, але стабільно розвинена, інтегрована особистість здатна подолати ці виклики та стати саморегульованою. Отже, креативність є значимою здатністю особистості, яка проявляється на всіх етапах її життя і в усіх сферах діяльності — політичній, економічній, соціальній та духовній, і починається з раннього дитинства у різноманітних видах дитячої діяльності.

У сучасний період, зумовлений глобалізаційними змінами у суспільстві, вітчизняна психолого-педагогічна наука та практика активно спрямовані на розвиток цілісної, інтегрованої особистості, здатної до самомоделювання. Важливим напрямом в цьому контексті є виховання креативності з дошкільного віку. Поняття таких якостей як самостійність, майстерність, досконалість, талант і навіть геніальність мають велике значення, проте не повинні перешкоджати прагненню дошкільної освіти розвивати ці аспекти, адже саме в дошкільному віці формуються і стимулюються багато важливих якостей, здібностей і талантів.

Аналізуючи оновлений Базовий компонент дошкільної освіти, можна стверджувати, що креативність вже є частиною освітнього процесу в дошкільлі, але документи все ще не містять конкретних вказівок чи рекомендацій щодо її систематичного розвитку, хоча й підкреслюють важливість цієї ідеї. Далі необхідно зосередитись на включенні завдань з формування креативності в комплексні програми дошкільної освіти, знаходити шляхи для імплементації зарубіжних і вітчизняних інтегрованих технологій у дошкільних навчальних закладах. Також потрібно підсилювати педагогічний інструментарій, що дозволяє дошкільникам робити самостійний вибір, ефективно здійснювати діяльність та доводити її до завершення. Окремі дослідження можуть стосуватися питань формування креативності у дошкільників в умовах інклюзивного освітнього простору та цифрового суспільства, адже креативність забезпечує здатність генерувати і реалізовувати ідеї в різноманітних життєвих викликах.

Наше дослідження має на меті знайти можливість вихователям задіяти ключові феноменологічні аспекти креативності в нормативно-методичних документах, комплексних програмах і використати різні форми, методи, прийоми та засоби для виховання креативної особистості дошкільників.

Режисерські ігри виділяються у окрему категорію в рамках системи творчих ігор дітей. Ці ігри поділяють деякі загальні характеристики з сюжетно-рольовими іграми, але представляють собою унікальний тип ігрової активності. Вони включають в себе створення ігрових ситуацій з використанням іграшок або їхніх замінників, де дитина самостійно розробляє сюжет і керує грою, розставляючи іграшки і визначаючи їхні ролі в ігровому процесі.

Особливості індивідуальних режисерських ігор зазвичай знаходять застосування у дітей молодшого дошкільного віку. Вони зазвичай імітують прості повсякденні дії, як-от годування або вкладання ляльки спати. По мірі розвитку соціального досвіду, дитина збагачує гру, вводячи взаємодії з дорослими, такі як турбота матері про дитину. Режисерські ігри розвиваються від простих

відображувальних дій до більш складних сценаріїв, де дитина організовує сюжет і взаємини між персонажами, стимулюючи розвиток уяви та мислення.

Специфіка спільних режисерських ігор проявляється у діяльності дітей середнього та старшого дошкільного віку. В таких іграх кожен учасник може виступати в ролі одного або кількох персонажів, активно використовуючи мовлення для опису подій та оцінки ситуацій. Сюжети цих ігор часто базуються на знаннях, отриманих з різних джерел, і включають складніші взаємодії та персонажі з чітко визначеними ролями.

Обидва типи режисерських ігор мають важливе значення для розвитку дитини, зокрема для її здатності до креативного мислення, соціальної взаємодії та мовленнєвих навичок. Вони дозволяють дитині експериментувати з різними ролями та сценаріями, підсилюючи її здатність виходити за рамки повсякденного досвіду та втілювати унікальні ідеї у грі.

В процесі роботи над дослідженням доведено, що для розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку необхідно володіти знаннями про діагностику творчих здібностей дошкільників, оскільки вибір технологій у контексті обдарованості повинен залежати саме від рівня розвитку креативності дітей.

Виходячи з розуміння терміну «творчі здібності», які передбачають прагнення дитини мислити оригінально, нестандартно, самостійно шукати і приймати рішення, проявляти пізнавальний інтерес, відкривати нове, непізнане, у процесі констатувального експерименту нами було визначено наступні критерії і показники розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку: швидкість (легкість, продуктивність), показниками якої є швидкість творчого мислення й загальне число відповідей; гнучкість (різноманітність ідей та стратегій, здатність переходити від одного аспекту до іншого); оригінальність (здатність висувати ідеї, що відрізняються від очевидних, загальновідомих, своєрідність творчого мислення, незвичайність підходу до проблеми). У відповідності до означених

критеріїв нами було виокремлено наступні рівні розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

Для досягнення цілей дослідження застосовувався комплекс тестових методик для діагностики: видів і показників креативності та креативного мислення: тест Гілфорда «Застосування предметів», невербальна методика «Незавершені фігури» (авт. Торренс, адаптація), методика «Три слова» (В.Меде та Г. Піорковський, адаптація).

У процесі аналізу показників швидкості (сумарне число відповідей) і оригінальності (число незвичайних, оригінальних відповідей) мислення було виявлено, що найбільше число відповідей і найбільше число оригінальних відповідей випробувані дають у методиці «Незавершені фігури». Методики «Застосування предметів» та «Доповнення слів» мають найбільшу розпізнавальну здатність: щонайкраще диференціюють випробуваних. У цілому можна відзначити, що вербальні тести мають більшу розпізнавальну здатність, ніж образні; а показник оригінальності має більшу розпізнавальну здатність, ніж показник швидкості.

Описана експериментальна діагностика креативності дітей старшого дошкільного віку у контексті формування їх творчого потенціалу виявила наступні показники рівня сформованості: 15 % дітей експериментальної групи і 19% контрольної групи виявили високий рівень креативності, 55 % респондентів експериментальної і 51 % контрольної – середній, 30 % опитаних обох груп – низький рівень сформованості творчого потенціалу.

Результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку, що обумовлює необхідність проведення формувального експерименту.

У процесі експериментально-дослідної роботи ми виходили з припущення, що ефективність розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку суттєво зросте за умови впровадження у навчально-виховний процес ЗДО

експериментальної програми з елементами режисерської гри, спрямованої на формування творчих здібностей дошкільників.

У дослідженні обґрунтовано, що розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку активно здійснюється у процесі наслідування та спілкування з дорослим, а також під час планування та проведення режисерської гри.

Для якісного виконання режисерської гри дитині потрібно дати необхідні «інструменти» творчої діяльності. Таким інструментарієм організації творчої діяльності є система підготовчої роботи та творчий алгоритм створення творчого продукту.

З цією метою на формувальному етапі експерименту нами було розроблено комплексну експериментальну програму. У складі якої – система вправ, які б забезпечували розвиток креативності дітей старшого дошкільного віку. У процесі розробки таких вправ нами було враховано наступні педагогічні умови: зорієнтованість вправ на індивідуально-типологічні, когнітивно-пізнавальні, емоційно-вольові, потребово-мотиваційні, екзистенційні і дієво-практичні компоненти творчих здібностей особистості; врахування психологічних передумов розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку; зорієнтованість на теоретичні і методичні набутки сучасних педагогічних досліджень у сфері розвитку креативності та творчого потенціалу дітей; урахування творчо-розвивального потенціалу навчально-виховної роботи ЗДО.

У процесі дослідно-експериментальної роботи ми орієнтували вихователів на те, щоб вони стимулювали творче самовираження своїх вихованців, враховуючи чіткі і достатньо укорінені орієнтації на підтримку в дітях природного творчого процесу. Вихователі розвивали у собі конструктивні особові установки, що допомагали дітям зберігати упевненість в своїй значущості, в цікавості своїх спонтанних ідей і образів, в тому, що самостійні проби і пошуки – це важливий і гідний поваги процес, корисний для саморозвитку особистості, підвищення творчої адаптації до світу.

Для здобуття статистичних даних щодо сформованості креативності дітей старшого дошкільного віку після закінчення формувального експерименту було проведено підсумковий зріз. Результати дослідження дають змогу констатувати, що після проведення дослідно-експериментальної роботи збільшилась кількість дошкільників, рівень креативності яких характеризується як високий (показник збільшився на 13%). Кількість дітей, які перебували на середньому рівні збільшилась на 9%. Відповідно на 83% зменшився показник низького рівня творчого потенціалу, що підтверджує гіпотезу, висунуту на початку дослідження.

Таким чином, зростання показників креативності в експериментальній групі відбулося завдяки упровадженню нами програми розвитку креативних здібностей дітей старшого дошкільного віку з елементами режисерської гри, реалізація якої сприяла розвитку творчих здібностей дошкільників, про що свідчать результати контрольного експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азбука почуттів: Програма комплексного естетичного розвитку дітей дошкільного віку та молодших школярів / Укладач – Ю.О.Красний. – К.: Освіта, 1993. – 32 с.
2. Айзенк Г.Ю. Інтелект: новий погляд / Г.Ю. Айзенк// Питання психології. - 1995. - № 1. - С. 111-131.
3. Антонова О.Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах / О.Є. Антонова : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2008. – 43 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. (2012). Державний стандарт дошкільної освіти. Київ. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>
5. Балій-Харченко Л. Розвиток творчих здібностей учнів / Л. Балій-Харченко // Початкова освіта. – 2009. – №3. – С. 3-12.
6. Барко В.І. Розвиток здібностей і творчого потенціалу / В. І. Барко // Обдарована дитина. – 2005. – № 1. – С. 27-31.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.; Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
8. Воловодівська Д. Творчі здібності та їхній розвиток : заняття з елементами тренінгу / Воловодівська Д., Докійчук Т. // Психолог. – 2011. – лютий 8 (440) – С. 20-22.
9. Воронюк І.В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів / І.В. Воронюк : автореф... дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – К. : Нац.пед.ун-т ім. М. П Драгоманова, 2003. – 22 с.

10. Гнатко М. М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми: Методичні рекомендації / М. М. Гнатко. – Луцьк, 1996. – 26 с.
11. "Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження"
URL: <https://vynogradiv.cprpp.org.ua/news/1641390540/>
12. Дихта-Кірфф, В. Л. (2018). Формування у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
13. Дружинін В. Н. Експериментальне дослідження формуючої дії мікросередовища на креативність / В. Н. Дружинін // Психологічний часопис. – 1994. – № 4. – С. 24-28.
14. Ельконін Д.Б. Психологія гри // Початкова освіта. – 2019. – №3. – С. 3-12.
15. Збірник психолого-педагогічних матеріалів для майбутніх учителів : Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 1994.
16. Зімакова, Л., Крамаренко, В. (2020). Сучасна дитяча книга як мистецько-ігровий матеріал формування креативності дітей дошкільного віку. Витоки педагогічної майстерності, 26, 78-83.
17. Карабаєва І.І. Режисерські ігри дошкільників: зміст, значення, вікові особливості / Ірина Карабаєва // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2008. – № 10. – С. 37-41.
18. Карабаєва І.І. Режисерські ігри дошкільників: організація і педагогічна підтримка / Ірина Карабаєва // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 1. – С. 34-39.
19. Коваленко А.Б. Психологія розуміння творчих задач / А. Б. Коваленко. – К. : Либідь, 1994. – 116 с.
20. Коновальчук М. Розвиток творчості молодших школярів : Система літературних завдань / М. Коновальчук. – К. : Шкільний світ, 2010. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
21. Коновець С. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості / С. Коновець // Мистецтво і освіта. – 1999. - №3. – С.15-19.

22. Кононенко Т. В. Розумові здібності першокласників / Т.В. Кононенко // Психолог. – 2011. – вересень 35-36 (467-468) – С. 15-17.
23. Копейкіна, О. А., Гураш, Л. В. (Упоряд.). (2006). Книга Керівника дошкільного навчального закладу: довідково-методичне видання. Харків: Торсінг плюс.
24. Косенчук, О. Г., Новик, І. М., Венгловська, О. А., Куземко, Л. В. (Упоряд.). (2021). Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок.
25. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – К. :Основа, 2004. – 80 с.
26. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура; під ред. Л.М. Прколієнко.- Київ: Радянська школа, 1989.– 608 с.
27. Кузьменко, В. У. Теоретико-методичні засади проблеми розвитку обдарованості на етапі дошкільного дитинства. В кн. С. О. Нікітчина, Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Слово, 2014. - 177-200с.
28. Кульчинська О.І. Творча обдарованість. Специфіка творчої обдарованості / О. Ї. Кульчинська // Обдарована дитина . – 2001. – №1. – С.3-10.
29. Лисиціна Г.В. Розвиток творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку / Г.В. Лисиціна // Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / уклад Е.О. Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив ситем, 2016. – 408 с.
30. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С. Д. Максименко. – К., 1990. – 180 с.
31. Максименко, С. Д., Яланська, С. П. (2021). Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку: монографія. Київ: Вид-во «Людмила».

32. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта" / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київ, ун-т імені Б. Грінченка, 2010. – 288 с.
33. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) /В.А. Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
34. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості /В.О. Моляко // Рад. Шк. – 1991. - №5. – С.47-51.
35. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема /В.О. Моляко // Психологічна газета. – 2005. - №6. – С.4-7.
36. Моляко В.О.Психологічна готовність до творчої праці /В.О. Моляко. – К.: Знання, 1989.
37. Нікітін Б.П. Виникнення і розвиток творчих здібностей / Б. П. Нікітін // Рад. шк. – 1994. - №4.- С.20-22.
38. Нікітчина, С. О. (Ред.). (2014). Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Слово.
39. Огійчук А. Графіка і розвиток творчих здібностей / А. Огійчук // Початкова освіта – 2015. – №37. – С.45.
40. Омеляненко І.О. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. – К. : Основа, 2007. – 206 с.
41. Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсу-захисту проєктів) : Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. – Харків, 2009. – 40 с.
42. Основи психології: Підручник / Під редакцією О. В. Киричука, В. А. Роменця. –К.: Либідь 1995
43. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник / Тамара Іллівна Поніманська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2-13. – 464 с
44. Програма розвитку обдарованих дітей та діагностичні методики / Демченко В.В., Рабченко Т.С., Савчук Л.О. – Рівне, 2006.

45. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей / Т. Рівлюк// Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна, 2005. –Вип. 20.– С.112-118.
46. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник / В. В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
47. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у контексті особистісно орієнтованого навчання / упоряд. С. Грицюк, М. Громова. – Луцьк, 2009. – 54 с.
48. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К.; Либідь, 2001. – 268 с.
49. Рубінштейн С.Л. Проблеми здібностей та питання психологічної теорії / С. Л. Рубінштейн // Питання психології, 1960. - № 3. - С. 3-15.
50. Савченко О.Я. Розвивай свої здібності : навч.-метод. посіб. для мол.шк. / О. Я. Савченко. – К.:Освіта, 2008.– 160 с.
51. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. / С. О. Сисоєва. – К. Поліграфкнига, 1996 –406 с.
52. Сисоєва С.О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи/ С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2005. – № 4. – С. 6-14.
53. Смеречинська Л. Корекційно-розвивальні заняття / Л. Смеречинська // Психолог. – 2011. – вересень 33 (465). – С. 6-8.
54. Степанов С. Популярна психологічна енциклопедія / С. Степанов. – К. : Ексмо, 2005. – 465 с.
55. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості // Дайджест педагогічних ідей особистості та технологій «Школа-парк». – 2002. – №3.
56. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : ІНК ОС, 2005. – 366 с.
57. Туриніна О. Л. Психологія творчості : Навч. посіб. / О. Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. —160 с. : іл.

58. Угарова І.І. Розвиток творчих здібностей учнів на основі народної творчості. / І. І. Угарова // Початкове навчання та виховання. – 2006.– №25-27. – С. 4-8.
59. Черепковська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей / Н. І. Черепковська // Обдарована дитина. –2006. - №1. – С. 18-21.
60. Чорна Л.Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів / Л. Г. Чорна // Психологічна газета.- 2001. - №2. – С.42-46.
61. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. / П. М. Щербань. – К: Вища школа, 2002.
62. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник / Т. С. Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.
63. Lynn R., Vanhanen T. IQ and the Wealth of Nations. Westport, CT: Praeger, 2002. 20. Maslow A. H. Motivation and Personality N.Y.: Harper & Row, 1970.
64. Montgomery D. Gifted and Talented Children with Special Educational Needs. Double Exceptionality. London: Fulton, 2003.
65. Passow A. H. Differentiated curricula for the gifted/ talented: A point of view // In S. Kaplan, A. H. Passow, P. H. Phenix, S. Reis, J. S. Renzulli, I. Sato, L. Smith, E. P. Torrance, & V. S. Ward (Eds.) Curricula for the gifted. Ventura, CA, 2017.
66. Sternberg R. J. & Grigorenko E. L. Teaching for successful intelligence (2nd ed.). Thousand Oaks, CA, 2010.
67. Tokyo Children's Academy (Minato-ku, Tokyo) // Education in Japan Community Blog URL: <http://educationinjapan.wordpress.com/the-scoop-on-schools/tokyo-childrens-academy-minato-ku-tokyo/>
68. Welcome to Korean Minjok Leadership Academy, 2007. URL: <http://www.minjok.hs.kr>

69. Wu W., Cho S. & Munandar U. Programs and practices for identifying and nurturing giftedness and talent in Asia (outside the mainland of China) // In K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg & R. F. Subotnik (Eds.) International handbook of giftedness and talent (2nd ed.) Kidlington, UK, 2000.